

Bilinmeyen Bir Medrese Islahatı Metni: Vildan Faik Efendi ve Islah Risalesi*

Arzu GÜLDÖŞÜREN

Özet

Medreseler, kuruluştan itibaren eğitim, hukuk ve din hizmetleri alanında devletin ihtiyaç duyduğu görevlileri yetiştiren kurumlardı. Medreselerin kendi sistemi içinde bazı aksaklıkların ortaya çıkması ve modernleşme hareketleri sonucunda açılan mektepler karşısında bozulmuş müesseseler olarak görülmesi, medreselerin ıslahı meselesini gündeme getirmiştir. Başta medrese hocaları ve talebeler olmak üzere gidişattan memnun olmayanlar medreselerin ıslahı ile ilgili öneriler sunmaya, risaleler yazmaya başlamıştır. Medreselerin ıslahı konusuna eğilenlerden biri de dönemin önemli âlimlerinden Vildan Faik Efendi olmuştur. Bu makale, medreselerin ıslahı ile ilgili bugüne kadar tespit edilip gündeme getirilmemiş Vildan Faik Efendi'ye ait metinlerden birini konu

* Bu makale, medreselerin ıslahıyla ilgili İsmail Kara'nın yönetiminde devam ettiğimiz çalışmanın bir parçasıdır. Bu vesileyle yazının her aşamasında ilgi ve teşviklerini esirgemeyen, değerli vakitlerini ayırıp metnin tashihini yapan muhterem hocam İsmail Kara'ya şükranlarımı arz ederim. Ayrıca metni okuyarak tavsiyelerde bulunan, aynı zamanda zevkli yardımlarını da gördüğüm proje arkadaşım Zeynep Altuntaş'a müteşekkirim.

edinmektedir. Makalede risaleyi kaleme alan Vildan Faik Efendi'nin hayatı anahatlarıyla verilerek yazarın ıslah risalesinde öne çıkardığı hususlar vurgulanarak değerlendirilmelerde bulunmaktadır. Son olarak Vildan Faik Efendi'nin risalesi, 1914'deki İslah-ı Medâris Nizamnâmesi ve Talimatnâmesi ile karşılaştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Medrese, İslah, Müderris, Vildan Faik Efendi

SON DEVİR OSMANLI ulemasından Vildan Faik Efendi (1269/1852-53-12 Zilhicce 1343/4 Temmuz 1925), medrese tahsilinin ardından meslek hayatının büyük bir bölümünü müderrislik yaparak geçirmiş, bu görevinin yanında uzun yıllar rüşdiye mekteplerinde Arapça ve Farsça muallimliği yapmış, padişahın huzurunda yapılan derslerde muhatap ve mukarrir olarak yer almıştır. Bu vazifelerine ek olarak ihtiyaç duyulduğunda vaaz ve konferanslarıyla halkı irşad etmekten geri durmamış; kimi zaman meşrutiyet yönetimini halka anlatmak için Arnavutluk yollarına düşmüş, kimi zaman Balkan harbinin karışık ortamı içinde kurulan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin saflarında yer almış, Meclis-i Meşâyih'in görevlendirmesiyle Nasuhî Dergâhı'nda halka vaaz ve nasihatta bulunmuştur. Bunları yaparken bir taraftan da başta Tefsir olmak üzere Fıkıh, Arap Dili ve Edebiyatı ile Tasavvuf alanında eserler kaleme almıştır. Medreselerin ıslahı meselesi gündeme geldiğinde bu konuya kayıtsız kalmamış, hem talebe hem de müderris olarak uzun yıllar içinde bulunduğu bu kurumu ıslah etmek için medreselerdeki ve mekteplerdeki hocalık tecrübesinden hareketle bir ıslah programı tertip etmiştir. Vildan Faik Efendi'nin hazırlamış olduğu bu ıslahat programı 1 Ekim 1914'te (20 Zilkade 1332\27 Eylül 1330) ilan edilen İslâh-ı Medâris Nizamnâmesi'nin önemli kaynak metinlerinden biridir. Medreselerin ıslahı ile ilgili yapılan çalışmalarda bugüne kadar ismi zikredilmeyen ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yazmalar bölümü 239 numarada "Medrese Hatıraları" adıyla kayıtlı olan bu eserin medreselerin ıslahı hakkında yazılmış bir risale olduğu İsmail Kara tarafından tespit edilmiştir.¹

1 Vildan Faik Efendi'nin hayatı için bkz. Ebülulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1956, II-III, s. 140-14; 828-829; Semiha Omay, *Huzur Dersleri İle İlgili Konuşmalar*, Hüsnütabiat Matbaası İstanbul 1965, s. 28-63; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1996, IV, s. 352-353; Mustafa Özel, "Debreli Vildan Fâ'ik ve el-Multekât fi usûli't-tefsîr ", *İslâmiyât* II, sy. 4, (Ekim-Ara- ••

Medreselerin ıslah edilmesi düşüncesi Sultan Abdülhamid devrinde Avrupa'ya veya Mısır'a kaçan ulema ve aydınlar tarafından gündeme getirilmiş, bundan sonra ıslah meselesi ile ilgili görüş beyan edenlerin bir kısmı yazılarını o günün gazete ve dergilerinde yayınlamış, bazıları ise kaleme aldıkları risaleleri ıslahı bizzat gerçekleştirecek makam olan Meşihat'e sunmuştur.² Bu arada medreselerin ıslahı için Meşihat makamında da bir komisyon oluşturulmuş, Medâris-i İlmiye programlarının "ihtiyacât-ı hâl u zamana" uygun olarak "tertib ve tanzimi matlûb ve mültezem" olduğundan bu mühim işin gerçekleşmesi için komisyonun haftada iki gün toplanmasına karar verilmiştir. Bu komisyonda Meclis-i Maarif Azasından Babanzade Naim Beyefendi, İstanbul Mebusu Mustafa Asım Efendi, Aydın Mebusu [Mehmed] Ubeydullah Efendi, Karahisar-ı Sâhib Mebusu Kamil Efendi, Bayezid müderrislerinden Şevketî Efendi ve Kazanlı Halim Sabit Efendi yer almıştır.³

Komisyon üyeleri arasında ismi zikredilmese de medrese ıslahı konusunda kaleme aldığı risalesiyle Islâh-ı Medâris Nizam-nâmesi'nin oluşmasına katkıda bulunan önemli metinlerden birinin müellifi Debreli Vildan Faik Efendi'dir. O, risalesini ıslah konusunda eser telif eden diğer müelliflerden biraz farklı bir şekilde tertip etmiştir.⁴ Zira diğer müellifler eserlerinde medreselerin nasıl ıslah edileceğini anlatırken üstü kapalı da olsa siyaset dâhil başka konulara da dalmakta, İslam'ın ilim anlayışına yöneltilen eleştiri-

lık 1999), s. 223-226; Bilal Temiz, "Hud Suresi'nde Hz. Lut ve Kavmi", *EKEV Akademi Dergisi*, sy. 35 (Bahar 2008), s. 311-331; Murat Sula, "Debreli Vildan Faik ve Teshilu'n-Nahv'i", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 29 (2009), s. 123-174. Son iki makaleden bizi haberdar eden M. Suat Mertoğlu'na teşekkür ederim. Vildan Faik Efendi'nin biyografisi hakkında tarafımızdan hazırlanan bir çalışma yayın aşamasındadır.

2 II. Meşrutiyet dönemi medrese kurumu üzerine yapılan tartışmalar ve reform önerileri için bkz. Yaşar Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 92-125; a.mlf., "II. Meşrutiyet ve Medreseler: Geleneksel Bir Kurumun Modernleşme Sürecinde Var Olma Mücadelesi", *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, sy. 25 (2008/2), s. 37-73.

3 İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, *MŞ. THR. 9418* (26 Zilhicce 1326\15 Kanunievvel 1329\28 Aralık 1910)

4 Vildan Faik Efendi'nin metni dışındaki medrese ıslah risaleleri: Şeyh Ali Efendizade Muhyiddin, *Medreselerin Islahı*, Mısır 1314. Diyarbakirli Mehmed Faik, *Islah-ı Medaris*, Matbaa-i İctihad, 6 Receb 1327/10 Temmuz 1325. Mehmed Ubeydullah, *Islah-ı Medaris-i Kadime*, Matbaa-i Hayriye, İstanbul 1328. Kazanlı Halim Sabit, *Islah-ı Medaris Münasebetiyle*, Sırat-ı Müstakim Matbaası, Daru'l-hilâfeti'l-aliyye 1329. Eşref Efendizade Mehmed Şevketi, *Medaris-i İslamiye Islahat Programı*, Hürriyet Matbaası, İstanbul 1329.

rilere cevap vermektedirler. Vildan Faik Efendi ise böyle bir bakış açısıyla hareket etmemiş, doğrudan doğruya ıslah programını bir nizamnâme gibi maddeler halinde yazmıştır.

25 Teşrinisânî 1325'te (8 Aralık 1909) kaleme alınan bu ıslah programı üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm 28 maddeden mürekkep olup “İslâh-ı Medâris Hakkında Nizamnâmedir”, ikinci bölüm 13 maddeden müteşekkil “Ehl-i Medârisin Hareketlerine Dair Nizamnâmedir”, üçüncü bölüm ise 12 maddeden ibaret olup “Medrese Müderrislerinin Vazifeleri” başlığını taşımaktadır. ıslah programının üç bölüm halinde teşkil edilmesi ıslahı gerçekleştirme yolunda özellikle üç unsura önem atfedildiğini göstermektedir. Bunlar medreseler, talebeler ve müderrislerdir. Medrese teşkilâtına yeni bir düzenin verilmesi, talebelerin hareketlerinin belli bir nizamla bağlanması ve müderrislerin vazifelerini yerine getirmeleleriyle medresede ıslahın sağlanabileceği düşünülmekteydi.

“İslâh-ı Medâris Hakkında Nizamnâmedir” diye başlayan birinci kısımda öncelikle İstanbul medreseleri beş kısma ayrılmakta,⁵ ardından talebenin medreseye kabul yaşına bir sınırlama getirilerek⁶ öğretim süresi tahdit edilmekte⁷ ve okunacak dersler yıllara bölünüp toplam tahsil müddeti olarak 16 sene belirlenmektedir. Nizamnâmeye göre sınıf geçmek imtihanları vermekle mümkün kılınmakta,⁸ taşradan gelen talebeler İstanbul medreselerine girmek istemeleri halinde yine imtihana tabi tutulmaktaydı. Okutulacak kitapların seçimi ile derslerin hangi zamanlarda yapılacağını belirlemesi Meclis-i Talebe'ye, her tadrîs senesinin sonunda talebenin imtihan edilmesi vazifesi Ders Vekâleti'ne bırakılıyordu (madde 1-10, 12). Bu maddelere ilâveten icâzetnâmelerin, muallim ve mü-

5 Risâlenin kaleme alındığı dönemde medreseler İbtidâ-i Hâric, Hareket-i Hâric, İbtidâ-i Dâhil, Hareket-i Dâhil, Mûsıla-i Sahn, Sahn-ı Semân, İbtidâ-i Altmışlı, Hareket-i Altmışlı, Mûsıla-i Süleymâniye, Hâmîse-i Süleymâniye, Süleymâniye, Dârülhadîs olmak üzere 12 dereceden oluşuyordu; bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı*, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 262.

6 Klasik dönemde talebenin medreseye kabulü için kesinleşmiş bir yaş sınırı yoktu; bkz. Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 35.

7 Medresenin öğretim süresi öğrencinin çalışkanlığı ile gerekli olan ders ve imtihanları vermesine bağlıydı; bkz. Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 35.

8 Klasik medrese sisteminde sınıf değil ders geçme usulü vardı; bkz. Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 35. İmtihanlar da genellikle medrese mezunlarının bir göreve tayinleri sırasında içlerinden en layık olanı seçmek için yapılırdı; bkz. Mehmed Fâtîh, “Tadrîsat ve Medârisden İmtihanlar”, *Beyanül' Hak*, I (25 Zilhicce 1326/5 Kanunisânî 1324), s. 359.

derrisler yanında Ders Vekâleti tarafından tasdik edilmesi şartı getiriliyor ve böylece icâzetnâmeler bir nevi mekteplerdeki diplomaya karşılık olarak düşünülüyordu (madde 16). Vildan Faik Efendi'nin medreselerde uygulanmasını istediği bu maddeler klasik medrese sisteminde var olan hususlar olmayıp kanaatimizce medreseleri işleyiş ve program itibarıyla mekteplere yaklaştırma düşüncesinin bir sonucudur. Böylelikle medreselerle mektepler arasındaki mesafe kapatılmaya ve mekteplerdeki nizam medreselere verilerek onlar ıslah edilmeye çalışılmaktadır. Nitekim bu maddeler yürürlüğe konulduğu takdirde medreseler, mekteplerin tâbi olduğu kurallar etrafında işleyen birer kurum haline gelecektir.⁹ Bu hususlardan bir kısmının uygulanması müderrislerin yetkilerinde bir daralma meydana getirecek, artık müderrisler de tıpkı mektep muallimleri gibi sadece ders vermekle vazifeli olacaktır. Şöyle ki, klasik medrese sisteminde ders kitaplarının seçimi ve icâzetnâmelerin onaylanması müderrislerin yetki alanındaki konulardı. Islah Nizamnâmesi ile birincisi Meclis-i Talebe'ye devredilmiş, ikincisi için müderrisler yanında Ders Vekâleti'nden onay şartı getirilmiştir. Benzer bir durum imtihan uygulamasında da karşımıza çıkmaktadır. Klasik dönemde talebenin dersten geçmesine veya kalmasına o dersi okutan müderris karar verirken, nizamnâmeyle talebenin imtihan edilmesi Ders Vekâleti'ne bırakılmıştır. Zikredilen maddeler yürürlüğe girdiği takdirde müderrisler ders dışında başka hususlarla uğraşmak zorunda kalmayacaktır.¹⁰

Medreseleri mekteplere yaklaştırma düşüncesinin bir uzantısını medreselerde okutulacak derslerin seçiminde de görüyoruz. Mektep programlarında olan¹¹ Osmanlıca,¹² Farsça, Türk Edebiyatı, Tarih, Coğrafya, Hıfzu's-sıhha ve İlm-i Servet gibi derslere artık medreselerin ders programlarında da yer veriliyordu. Programa bu dersler yanında Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Kanûn-ı Cezâ, Kavânîn-i Düveliyye, Hukuk-ı Düvel ve Milel, İ'lâmât-ı Nizamiyye Tanzîmi, Teşkil-i Mehâkim, Usul-i Zabt derslerini de koyan Vildan Faik Efendi, burada medreselilerin lehine olmak üzere başka bir unsur devreye sokuyordu. Bu derslerin programda yer

9 Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 135.

10 Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 135.

11 Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 135.

12 Osmanlıca'nın dersler arasına alınması bir yenilik olup Muhyiddin Efendi'nin hazırladığı programda yer almıştır; bkz. Hoca Muhyiddin, *a.g.e.*, s. 15; Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 131.

almasıyla medreseliler için “Nüvvâb ve Hukuk mekteplerinde istihsâl olunacak İlm-i Kazâ ve İlm-i Hukuka bi-tefâsîliha vukuf hâsıl olacağından” bu mekteplerin lağvedilmesini istiyordu (madde 21). Bu mektepler ortadan kalkınca medreseliler, yargı alanındaki vazifelerini artık mektep mezunlarıyla paylaşmak zorunda kalma-yacaktı. Vildan Faik Efendi, bu tavrın devamını medreselilerin istihdam alanları meselesinde de sürdürüyor. Sâniye medreselerini bitirenler tabur imamlıklarına, ‘Âliye-i Sâniye’yi bitirenler ise alay müftülüklerine tayin edilecekti. Medrese mezunları niyâbet, tedris, adliye memuriyetlerinden birinde görev alabilecek, son imtihana kadar devam edemeyip başka bir memuriyete geçenlere müsaade edilecekti (madde 17-19). Bu maddelerle medreselilerin askeriye içinde görev almalarının devamı sağlandığı gibi özellikle Tanzimat dönemiyle birlikte hukuk ve eğitim alanındaki tekelleri kırılmaya başlayan ilmiye mensuplarına bir çözüm sunuluyor, eskiden beri kendilerine ait olan alanlarla birlikte yeni kurulan nizamiye mahkemelerinde görev alabilme imkânı veriliyordu. Bu dönemde devlet dairelerinde memur olarak görev almak halk nezdinde önemli görüldüğünden¹³ memuriyete geçişe müsaade ediliyordu.

Kendisi de bir medrese mensubu olan Vildan Faik Efendi bu maddelerle medreselilerin haklarını korumaya ve mesleki olarak geleceklerini teminat altına almaya çalışıyordu. Medreselilerin durumlarının iyileştirilmesi için gerekli tedbirleri alırken onların aleyhine işleyen kura, ruûs ve cihât imtihanlarının kaldırılmasını da istiyordu (madde 21). Kura sınavları, asker kaçaklarını medreseden temizlemek için yapılan bir imtihan olsa da askerlik kurasında ismi çıkan medrese öğrencisi yapılan sınavda başarılı olamadığı takdirde hemen askere alınırdı. Sınav, talebenin halihazırda okuduğu derslerden değil geçmişte okuduğu veya gelecekte okuyacağı derslerden yapılırdı, bu yüzden talebeler takip ettiği dersleri bırakarak önceki ve sonraki derslerle meşgul olurdu. Ayrıca imtihanlar ders yılı sonunda değil, kura çekilmesinin ardından ders yılı başında ya da ortasında icra edilebilirdi. İmtihan sırasında her ne sebeple olursa olsun bilgisini gösteremeyen talebeye gelecek sene tekrar imtihana girme hakkı verilmezdi.¹⁴ Zikredilen bu olumsuzluklar sebebiyle olsa gerek, medrese eğitimi kesintiye uğratan kura imtihanlarının kaldırılması istenmiştir. Müderrislerin tedris görevine

13 Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 137.

14 Fatin, *a.g.m.*, s. 360-361. Mustafa Ergün, İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914), Ocak Yayınları, Ankara 1996, s. 334.

başlamaları için Kemaliye medreselerinden imtihanla mezun edilmeleri yeterli görüldüğünden (madde 20) tekrar ruûs imtihanına girmelerine ihtiyaç duyulmamış bu arada cihât imtihanlarına da gerek görülmemiştir.

Medrese tedrisatının önemli unsurlarından biri olan Arapçanın öğretimi ile ilgili bir madde de ıslah programına konulmuştur. Konuşma ve yazma üzerinde durulmaması yüzünden talebenin basit meramını bile ifade edememesi Arapça tedrisinde eleştiriye konu olan meselelerdendi.¹⁵ Arapçanın önemine ve öğretiminde görülen eksikliklere binaen Âliye-i Ülä medreselerinde Arapçayla ilgili derslerin muallimler tarafından Arapça takrir edilmesi ve talebelere kendi aralarında Arapça konuşmaları için tenbihte bulunulması maddeler arasında yer almıştır (madde 8).

Vildan Faik Efendi'ye göre medreselerde okutulacak dersler kademelere göre şöyledir:

Medâris-i İbtidâiyye	Medâris-i Sâniye	Medâris-i 'Âliye-i Ülä	Medâris-i 'Âliye-i Sâniye	Medâris-i Kemâliyye
Sarf	Fıkıh	İlm-i Kelâm	Kâdî Mîr'in	İlm-i Tefsîr
Nahiv	Hıfzu's-sıhha	İlm-i Meânî	İlahiyyât Bahsi	İlm-i Hadîs
Fârisî	Mantık	Usûl-i Fıkıh	Hikmet-i Cedîde'nin Envâ'ı	Arab-ı Urabâ Hutbeleri ve Makaleleri
Kitâbet-i Muharrerât-ı Resmîye ve Gayr-ı Resmîye	Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye	İlm-i Ferâiz	Usûl-i Hadîs	Edebiyyat-ı Müntahabe-i Arabiyye
Kavâid-i Lisaniyye-i Türkiyye	Teşkil-i Mehâkim	İlâmât-ı Şer'iyye ve Nizamiyye Tanzîmi	İlm-i Ruvât-ı Hadîs	
Edebiyyat-ı Arabiyye ve Türkiyye	Hukuk-i Düvel ve Milel	Şiir ve İnşâ	Ulûm-ı Riyâziyye-i 'Âliye	
Tarih	Arabiyye ve Türkiyye	Edebiyyat-ı Arabiyye	Kavânîn-i Düveliyye	
Hesâb	Türkiyye		İlm-i Servet	
Coğrafya	Usûl-i Zabt		Edebiyyat-ı Arabiyye	
	Edebiyyat-ı Arabiyye			

15 Salih Zeki Zengin, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s. 57.

İslah yolunda önemli problemlerden biri medreselilerin ekonomik durumlarının iyileştirilmesi olduğundan önceki dönemlerde yapılan düzenlemelerle ekonomik açıdan gerilemeye uğratılan medresenin ve medrese talebesinin¹⁶ malî durumunun düzeltilmesi için de risalede birtakım tedbirler öngörülmüştür. İstanbul'daki medreselerin vakıf gelirlerinin tahsil için yeterli seviyeye çıkarılması ve talebenin nakden tavzif edilmesi uygun görüldüğü gibi talebeleri halk gözünde kötü duruma düşüren cerr âdetinin de kaldırılması istenmiştir (madde 22). Cerr, aslında talebelerin teorik bilgilerini pratiğe dökmelerine imkân sağlayan, halkı bilgilendirmek suretiyle yaygın eğitime katkıda bulunmalarına yardımcı olan¹⁷ ve aynı zamanda onların ihtiyaçlarının karşılanmasına vesile olan bir âdettir.¹⁸ Fakat XIX. ve XX. yüzyılda medreseyle ilgisi olmayan kimselerin buralara girmesi sonucunda talebelerin seviyesinde bir düşüş olmuş, buna bağlı olarak cerr için kasaba ve köylere giden talebeler kendilerinden beklenen hizmeti yerine getirememiştir.¹⁹ Öte yandan vakıf gelirlerinin azalması, cerrî talebeler için önemli bir kaynak haline dönüştürmüştü, bu ise talebelerin halk gözünde dilenci gibi algılanmasına sebep olmuştur.²⁰ Son zamanlarda yaşanan bu olumsuzluklar sebebiyle Vildan Faik Efendi tarafından cerr kötü bir âdet olarak tavsif edilmiş ve kaldırılması uygun görülmüştür.

Medreselerin ıslah edilmesinde ve eğitim seviyesinin yükseltilmesinde önemli görevlerden biri müderrislere düştüğünden, onların ihtisas sahibi oldukları alanda tadrise vazifelendirilmesine özellikle önem verilmiş ve bu hususu teminat altına almak için maddeler konulmuştur (madde 14-15, 25). Her dersin o sahanın uzmanı olan bir müderris tarafından okutulmasını isteyen Vildan Faik Efendi bu konuda da muhtemelen mektepleri örnek almıştır.²¹ Nizamnâmedeki derslerin her halükârda okutulması arzu edildiğinden ulûm ve fûnûn derslerini tadrîs edecek müderris bulunamadığı takdirde belli bir müddet için ilmiye sınıfı dışından muallim tayin edilebilmesini sağlamak için bir madde de konul-

16 Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 89.

17 Sarıkaya, *a.g.e.*, s.41.

18 Murat Akgündüz, *Osmanlı Medreseleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2002, s. 45.

19 Mehmet İpşirli, "Cerr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. VII (İstanbul 1993), s. 388-389.

20 Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 89.

21 Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 116.

muştur (madde 13). Islah programının bir sonraki adımda taşrada uygulanması düşünüldüğünden Dâru'l-Hilâfe medreselerinde okutulacak derslerin cedvelinin basılarak taşradaki vilayet ve livâlara yayılması, buralarda icra edilmesini sağlamak amacıyla da Mecâlis-i Talebe tarafından seçilen ve Meşîhat makamından yeterli maaş verilen bir kişinin bu görevi yerine getirmek üzere tayin edilmesi uygun görülmüştür (madde 27-28).

İlmiye tarîki içinde mukarrirlik ve vâizlik gibi görevlerde de bulunan Vildan Faik Efendi, bu vazifelerinin de etkisiyle huzur dersi mukarrirlerinin (madde 23), Ramazan'da halka vaaz ve nasihatta bulunacakların (madde 24) ve ilmiye meclislerinde istihdam edileceklerin (madde 26) hangi vasıflara sahip olmaları gerektiğini ıslah programında belirtmiş, son iki vazifede bulunacaklar için Kemaliye medreselerinden mezun olma şartını getirmiştir. Vâizler, mukarrirler ve meclislerde görev alacak ilmiye mensupları vazifelerini ifa sırasında halktan padişaha kadar geniş bir kitleye hitap edeceklerinden, meselenin önemine binaen onların sahip olmaları gereken vasıflar üzerinde özellikle durulmuş olmalıdır. Nizamnâmede temas edilen hususlardan bir diğeri medresenin haftalık ve yıllık tatilidir ki, bunların tespitinde dinî gelenekler referans alınmıştır (madde 11).

Ehl-i Medârisin hareketlerine dair olan kısımda ilk olarak talebenin kıyafeti tarif edilmiş, buna göre talebeler eskiden beri kendilerine mahsus olan cübbe, şalvar, lâta ve abâyı giyecekler, mülkiyeye ait kıyafetleri giymeyeceklerdir (madde 1). Birçok konuda medreseleri mekteplere benzetmeye çalışan Vildan Faik Efendi kılık-kıyafet meselesini bu konunun dışında bırakmıştır. Medreselileri mekteplilerden tefrik eden bu madde modernleşme hareketleri karşısında medreselilerin kendi kimliklerini muhafaza etmelerini sağlamak için konmuş olmalıdır. Medreseler sadece derslere ve programlara bir düzen vermekle ıslah edilemeyeceğinden talebelerin medrese içindeki disiplinsiz davranışlarının da ortadan kaldırılması gerektiğinden birtakım kurallar belirlenmiştir. Talebeler belli zamanlar dışında medrese haricine çıkamayacakları gibi medrese ahalisinden olmayanlar kimseler de içeriye kabul edilmeyecektir (madde 3, 5, 13). O dönemde birçok medrese öğrencisinin kahve, gazino gibi yerlerde dama, tavla ve hatta kumar oynamaya başladığı yolunda haberler alınmış, Ders Vekâleti durumu Emniyet Müdürlüğü'ne bildirmiş ve kendi müfettişlerinden bazılarını bu öğrencileri tespit

etmekle görevlendirmiştir.²² Müfettişler görevlerini ihmal ettiklerinden talebelerin pek çoğu kahvehanelerde boşa vakit harcamayı âdet haline getirmiştir.²³ Bu sebeple talebelerin kahvelerde, tiyatrolarda ve kötülük işlemeye müsait yerlerde bulunmaları ve oyun oynamaları yasaklanmıştır (madde 2). Talebelerin medresede düzeni bozacak şekilde gürültü yapmalarının önüne geçmek için; nalın ve ona benzer gürültülü kundura ile gezmek, yüksek sesle ve boş konuşarak vakit geçirmek, ders müzakerelerini diğer hücrelerden işitilecek bir sesle yapmak yasaklanmıştır (madde 4, 7-8). Talebeler daha da ileri giderek medrese içinde birbirleriyle kavga ettikleri takdirde durum bevvâb tarafından hemen müderrise haber verilecektir (madde 12). Nizamnâmede, talebelerin derslerini nasıl ve ne zaman çalışacaklarına da yer verilmiştir (madde 6, 9-10). Bu kısımda son olarak camilere yakın medrese talebelerinin cemaatle namaza devam etmeleri gerektiğine dikkat çekilmiştir (madde 11).

Klasik dönemde medreselerin yönetimi genellikle müderrislerin sorumluluğundaydı. Talebenin gördüğü derslerin kaydının deftere yazılması, çalışmalarının takibi, medresedeki inzibat ve gündelik hayat da buna dâhildi.²⁴ Nizamnâmede de aynı bakış açısıyla hareket edilmiş, talebenin medreseye kaydının yapılması, derse devamının takibi, devamsızlığı tespit edilenlerin kaydının silinmesi ve medreseyle ilgisi kalmayanların odalarının kıdemli talebeye verilmesi müderrislerin vazifeleri arasında zikredilmiştir (madde 1-2, 6-9). Talebe sayısının artması üzerine medreseler taleplere cevap veremez duruma geldiğinden²⁵ yeni gelenlere yer açmak için devamsızlık yapanların veya medreseyle alakası kalmayanların kaydının silinmesine programda özellikle önem verilmiştir. Müderrisler geceleri ara sıra medreseye gidip talebelerin ders çalışıp çalışmadıklarını yoklamakla da görevlendirilmiştir (madde 4). Medrese içinde meydana gelen uygunsuzlukları Meclis-i Talebe'ye bildirmekle müderrisler (madde 3), müderrislerin yardımcıları hükmünde olarak talebeye mubassırlık yapmakla ise bevvâblar vazifelendirilmiştir (madde 12).²⁶

22 Ergün, *a.g.e.*, s. 343.

23 Zengin, *a.g.e.*, s. 86.

24 Mehmet İpşirli, "Medrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXVIII, (Ankara 2003), s. 330.

25 Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 89.

26 Mubassır, mekteplerde şakirdanın efal ve hareketını teftişle hüsn-i halilerine nezaret eden memura verilen bir isimdir; bkz. Şemsettin-i Sami, *Kamus-ı Türki*, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1317, s. 1270. Vildan Faik Efendi'nin medresede görevli bevvâbların vazifesini mekteplerde görevli mubassır üzerinden tanımlamıştır.

Vildan Faik Efendi, müderrisleri genel olarak klasik medrese sistemindeki vazifelerinden sorumlu tutmuştur ki, ıslah programının klasik yapıyla en çok benzeştiği kısmı budur. Programda üzerinde durulan noktalardan bir diğeri müderrislerin oda ve foddaların dağıtımında kıdem ve devam gözetmeleri, medresenin evkâftan olan tahsisâtını bilip, imaretlerde vakfiye tahsisâtının tamamıyla medreselilere verildiğini tespit etmeleridir (madde 5, 10-11). Önceki dönemlerde medreselerin bağlı olduğu imaretlerden hoca, talebe ve diğer personele genellikle yemek ve yiyecek dağıtılırken, XVIII. ve XIX. yüzyıla gelindiğinde vakıf gelirlerinin azalması ya da ortadan kalkması sonucunda birçok medresede yemek çıkmamış sadece foddla verilmiştir.²⁷ Bu sıkıntılar sebebiyle olsa gerek foddaların ve tahsisâtın dağıtımına önem verilmiş ve bu hususa nezaret etmekle müderrisler vazifelendirilmiştir.

Vildan Faik Efendi'nin Islah Risalesinin Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi İle Karşılaştırılması

Vildan Faik Efendi'nin 25 Teşrinisâni 1325'te (8 Aralık 1909) medreselerle ilgili olarak kaleme aldığı ıslahat programının, 1 Ekim 1914'te (20 Zilkade 1332\27 Eylül 1330) Meşihat'in yayınladığı Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi'nin oluşturulmasında etkisi bulunan metinlerden biri olduğunu daha önce zikretmiştik. Risale ile nizamnâme arasında benzer maddelerin varlığı yanında Vildan Faik Efendi'nin risalesinde dikkat çektiği bazı hususların Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi ve Talimatnâmesi ile uygulama alanına konulması bizi böyle düşünmeye sevk etti.

“Islâh-ı Medâris Hakkında Nizamnâmedir” diye başlayan program, Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi ile neredeyse aynı adı taşımaktadır. Yeni düzenlemenin İstanbul medreseleri esas alınarak yapılması ve medreselerin “Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi” adı altında isimlendirilmesi risale ile nizamnâme arasındaki ikinci benzerliktir. Bazı derslerin her ikisinde de ortak olması risalenin nizamnâme üzerinde etkili olduğunu düşündüren bir diğer noktadır.²⁸ Nizamnâmenin tâlî kısm-ı evvel'ine risalede denk gelen ders-

²⁷ İpşirli, “Medrese”, s. 331.

²⁸ Vildan Faik Efendi'nin kaleme aldığı risalede medreseler 5, Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi'nde ise 3 kısma ayrılmıştır. Bundan dolayı karşılaştırma yaparken risaledeki İbtidâiyye ve Sâniyye medreselerini nizamnâmede- ❖

leri karşılaştırdığımızda Tarih, Coğrafya, Hesab, Farsî, Sarf, Fıkıh, Kavaid-i Lisâniye-i Türkiye, Hıfzu's-sıhha derslerinin ortak olduğunu görüyoruz. Farklılık nizamnâmedeki derslerin daha teferruatlı olarak tertip edilmesi, risaledekilerin modern hukuk kuralları ve yargılama usulleri ağırlıklı olmasıdır. Risale ile nizamnâmedeki tâlî kısm-ı sâni'ye denk gelen dersler karşılaştırıldığında Kelâm, Usul-i Fıkıh, Ferâiz ve İlm-i Servet'in ortak dersler olduğu görülür. Âli kısmı ile Kemâliyye kısmındaki ortak dersler Tefsir, Hadis ve Arap Edebiyatı'dır. Bu iki kısım arasındaki ortak nokta geleneksel medrese derslerinin ağırlığı teşkil etmesi olup dersler konusundaki ana farklılık risaleye göre nizamnâmedeki derslerin biraz daha teferruatlı tertip edilmesindedir.

Risalede, müderrisler arasında ulûm ve fûnûn derslerini tadrîs edecek kimse bulunamaması halinde dışardan muallim tayin edilebilmesine müsaade edilmiştir (madde 13). Nizamnâmenin "Mü-derrisîn" kısmında fûnûn dersleri için dışarıdan alınan muallimlerin isimlerinin nizamnâmenin ekinde olan iki numaralı cetvelde kayıtlı olduğu zikredilmiştir (madde 8).²⁹ Böylece ıslah programında yer verilen bu husus nizamnâme ile uygulama alanına girmiştir. Risalede (madde 2) ve nizamnâmenin "Talebe" kısmında (madde 10) medreseye kabul edilecekler için ibtidaî seviyede malumata sahip olmak ya da bu seviyede tahsil görüp sonrasında imtihana tâbi tutulmak şartı getirilmiştir.³⁰

Vildan Faik Efendi, ıslah programında medreselerde sadece talebelerin barınabileceğini (madde 13) ve medreselerin maddî imkânlarından yalnızca talebelerin faydalanabileceğini karar altına almıştır (madde 11). Nizamnâmede bu iki husus tevhid edilmiş, medrese ahalisinden olmayanların gece medresede kalamayacakları ve muhassasat alamayacakları belirtilmiştir (madde 11).³¹ Risale (madde 16) ve nizamnâmede (madde 13)³² icâzetnâmelere muallim ve müderrislerle birlikte Ders Vekâleti'nin de onay vermesi şartı konulmuş, nizamnâmede ufak bir farkla, "Meşihat tasdik

ki Tâlî kısm-ı evvele, 'Âliye-i Ülä ve 'Âliye-i Sâniye'yi Tâlî kısm-ı sâniye, Kemâliyye'yi de Âlî kısma denk olarak gördük ve değerlendirmeyi de buna göre yaptık.

29 *Daru'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi Nizamname, Ders Cedveli, Suret-i Tedris ve Kitablar, Talimatname, Matbaa-i Ahmed Kamil, İstanbul 1333-1330, s. 9.*

30 *Nizamnâme, s. 10.*

31 *Nizamnâme, s. 10.*

32 *Nizamnâme, s. 10-11.*

etmeli” denilmiştir. Risalede, okutulacak kitapların seçimi ve ders programlarının hazırlanması yanında (madde 3), medreseye kayıt yapılan talebenin durumunun (madde 1) ve medresedeki uygunsuzlukların (madde 3) bildirileceği makam olarak Meclis-i Talebe gösterilmiş, nizamnâmenin “Suret-i İdare” kısmında ayrıntılara girilmeden talebenin işlerinin Meclis-i Mesâlih-i Talebe tarafından idare edileceği kaydedilmiştir (madde 14).³³

Islâh-ı Medâris Nizamnâmesinin Talimatnâmesi İle Karşılaştırılması

Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi’nde bütün konular açıkça belirtilmemiş, bazı mevzularda Talimatnâmede yer verilmiştir. Risale ile talimatnâme arasında da benzer hususlar bulunmaktadır. Bu durum Vildan Faik Efendi’nin kaleme aldığı risalenin hem Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi’ni hem de talimatnâmeyi etkilediğini göstermektedir. İlk benzerlik risalede (madde 10) ve talimatnâmenin “Şube Müdürleri” kısmında (madde 12) talebelerin geceleri medrese dışına çıkmasının yasaklanmasıdır.³⁴ Islah programında (madde 2) ve talimatnâmenin “Şube Müdürleri” (madde 12)³⁵ ile “İnzibat” kısmında (madde 76)³⁶ talebenin kahvelerde, tiyatrolarda ve kötülük işlemeye müsait yerlerde bulunmaları ve oyun oynamaları yasaklamıştır. Risalede (madde 2) ve talimatnâmenin “Şerâit-i Kabul” kısmında (madde 28)³⁷ medreseye kabul edilecek talebeye yaş sınırlamasıyla birlikte sahip olduğu seviyeyi imtihanla ispat etme şartı getirilmiştir. Islah programında (madde 11) ve talimatnâmenin “Tedrisat ve Harekat” kısmında (madde 44)³⁸ yıllık tatil olarak Ramazan ayı tesbit edilmiştir. Risalede (madde 2) ve talimatnâmede (madde 45)³⁹ talebelere derse devam mecburiyeti istenmiş, yoklama yapılacağı kaydedilmiştir. Islah Programı (madde 11) ve talimatnâmenin “Şube Müdürleri” kısmında (madde 12)⁴⁰ talebe-

33 *Nizamnâme*, s. 12.

34 *Nizamnâme*, s. 26.

35 *Nizamnâme*, s. 26.

36 *Nizamnâme*, s. 34.

37 *Nizamnâme*, s. 29.

38 *Nizamnâme*, s. 31.

39 *Nizamnâme*, s. 31.

40 *Nizamnâme*, s. 26.

den cemaatle namaza devam etmeleri istenmiştir. Risalede (madde 12) talebelerin kavga etmeleri halinde bevâtın durumu hemen müderrise ihbâr edeceği belirtilmiş, talimatnâmede “İnzibat” kısmında (madde 76) arkadaşları hakkında “şetm, darb ve tariz gibi fiillerde bulunmak” ceza gerektiren hareketler olarak zikredilmiştir.⁴¹ Risalede müderrise bildirilmesi gereken husus talimatnâmede cezalandırılması gereken bir fiile dönüşmüştür.

Vildan Faik Efendi, medreseler için tertip ettiği ıslah programını kanaatimizce iki ana unsuru göz önünde bulundurarak hazırlamıştır. Bunlardan birincisi mekteplerdeki nizamı ve programı medreselerde uygulama alanına koymaya çalışması, ikincisi ise mevcut durumun da etkisiyle medreselerin kendi bünyelerinde ortaya çıkmış olan problemlerini çözme çabasıdır. Bu iki unsurdan özellikle birincisi ve kısmen de ikincisi modernleşme hareketleri kapsamında yürütülen faaliyetlerin medreselerde uygulama alanına çıkmasının bir sonucudur. Modernleşme hareketlerinin eğitim alanındaki yansımaları sadece yeni mekteplerin neşv u nema bulmasıyla sınırlı kalmamış, Osmanlı Devleti’nin klasik eğitim kurumu olan medreseler de bu değişim rüzgarından nasibini almıştır. Daha önceki dönemlerde medrese sistemi içinde olumlu olarak kabul edilen bazı hususlar artık ortadan kaldırılması gereken, medreseyi ve medreselileri olumsuz yönde etkileyen unsurlar olarak görülmüştür. Dönemin icbarlarıyla yaşadığı zamanın halet-i ruhiyesine ayak uydurmak zorunda kalan pek çok ilmiye mensubu gibi Vildan Faik Efendi de medreseleri mekteplere benzetme düşüncesiyle bir metin tesis etmiştir. “İslâh-ı Medâris Hakkında Nizamnâmedir” ismiyle tertip edilen birinci bölümde bu durumun izleri daha açıktır. Ehl-i medârisin hareketlerine dair olan ikinci bölüm ile müderrislerin vazifelerinin anlatıldığı üçüncü bölümde talebelerin disiplinsiz davranışları, medreselerdeki yer sıkıntısı, medreselerin ekonomik sorunları gibi medresenin ve medreselilerin yaşadıkları problemler üzerinde durulmuştur.

Son olarak, daha önce de bahsettiğimiz gibi Vildan Faik Efendi’nin kaleme aldığı ıslah risalesinin ders programları, talebenin medreseye kabulü, medrese içinde ve dışında uyulması gereken kurallar, müderrislerin tayinleri, icâzetnâmeler ve talebelerle ilgili işlerin idaresinden Meclis-i Talebe’nin sorumlu olması gibi hususlar bakımından medreseleri ıslah etmek için hazırlanan İslâh-ı Medâris Nizamnâmesi’ni ve dolayısıyla talimatnâmeyi etkilediğini söyleyebiliriz.

41 *Nizamnâme*, s. 34-35.

[2] Islâh-ı Medâris Hakkında Nizâmnâmedir

Vildan Faik

Madde 1: Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye'de medâris-i mevcûde evvela Medâris-i İbtidâiyye, Medâris-i Sâniye, Medâris-i 'Âliye-i Ülä, Medâris-i 'Âliye-i Sâniye, Medâris-i Kemâliyye nâmlarıyla beş kısma ayrılıp talebe-i ulûmun mevcûdiyyetine göre mevki mevki tefrik edilmelidir.

Madde 2: İlk defa meslek-i ilmîye intisâb edecek zat sinnen on beşden dûn yirmiden efzûn olamayacağı gibi malumat ve mükâtebât-ı ibtidâiyyeyi hâiz olduğunu bi'l-ımtihan isbat ettikten sonra Medâris-i İbtidâiyyeden birine kayd ve kabul olunmalıdır.

Madde 3: Medâris-i İbtidâiyye talebesinin dört sene zarfında tederrüs edecekleri dersler; Sarf, Nahiv, Fârisî, Kitâbet-i Muharrerât-ı Resmîyye ve Gayr-ı Resmîye, Kavâid-i Lisaniyye-i Türkiyye, Edebiyyat-ı Arabiyye ve Türkiyye, Tarih, Hesâb, Coğrafya olup fûnûn-ı mezkûreye müteallik kitapların intihâbı ve dürûs-ı mezkûrenin zamanlara taksîmi Meclis-i Talebe'ce taht-ı karara alındıktan sonra Şeyhulislâm Efendi dahi mevki-i icrâya tatbîke emir [bu]yurmalıdır.

[3] Madde 4: Kısım-ı Evvel talebesi müddet-i tahsîliyyesini ikmal ettikten sonra Ders Vekâleti hey'etince zaman-ı muayyende dürûs-ı mezkûreden pek itinâlı bir sûretde imtihan edilip isbât-ı ehliyet ettikleri takdirde Kısım-ı Sâni medârisine terfî' edilmelidir.

Madde 5: Sûret-i meşrûha vechile imtihân veremeyenler bu kısma mahsûs bir defalık olmak üzere bir sene daha bekleyahut hurûc beyninde tahyîr edilmelidir.

Madde 6: Kısım-ı Sâni Medâris-i Sâniye'ye terfî' edilen talebe-i ulûmun üç sene zarfında tederrüs edecekleri dersler; Fıkıh, Hıfzu's-sıhha, Mantık, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Kanûn-ı Cezâ, Teşkil-i Mehâkim, Hukuk-i Düvel ve Mîlel, İlâmât-ı Şer'iyye-i Arabiyye ve Türkiyye, Usûl-i Zabt, Edebiyyat-ı Arabiyye olup bu kısma müteallik dürûsun tanzîmi dahi yine Meclis-i Talebe'ye aid olmalıdır.

Madde 7: Beşinci maddede beyan olunan üslûb üzere imtihân edilip Kısım-ı Sâlis'e terfî' edilip ve bu kısımda imtihan veremeyenler bir sene daha sınıfında bekâsına müsaade edilmelidir.

[4] Madde 8: Kısım-ı Sâlis'e Medâris-i 'Âliye-i Ülä'ya terfî' edilen talebe-i ulûmun dört [sene] zarfında tederrüs edecekleri dersler; İlm-i Kelâm, İlm-i Meânî, Usûl-i Fıkıh, İlm-i Ferâiz, İlâmât-ı Şer'iyye ve Nizamiyye Tanzîmi, Şiir ve İnşâ, Edebiyyat-ı Arabiyye. Bu kısmın muallimleri tarafından fûnûn-ı Arabiyyeye müteallik dersler Arapça takrîr edileceği gibi medârisde talebe meyânında Arabî mükâleme etmelerini tenbih ve tavsiye olunmalıdır.

Madde 9: Kısım-ı Sâlis derslerin imtihanını sûret-i meşrûhada verdikten sonra Kısım-ı Râbi'â Medrese-i 'Âliye-i Sâniye'ye terfî' edilen talebe-i ulûmun üç sene zarfında tederrüs edecekleri dersler; Kâdî Mîr'in İlahiyyât bahsi, hikmet-i cedîdenin envâ'ı, Usûl-i Hadîs, İlm-i Ruvât-ı Hadîs, Ulûm-ı Riyâziyye-i 'Âliye, Kavânîn-i Düveliyye, İlm-i Servet, Edebiyyat-ı Arabiyye olmalıdır.

Madde 10: Kısım-ı Râbi'in imtihanlarını verip Kısım-ı Hâmis'e Medâris-i Kemâliyye'ye terfî' edilen talebe-i ulûm efendilere iki sene zarfında İlm-i Tefsîr, İlm-i Hadîs, Arab-ı Urabâ Hutbeleri [ve] Makaleleri, Edebiyyat-ı Müntahabe-i Arabiyye olmalıdır.

[5] Madde 11: Ehl-i medârisin tatil-i senevîsi bir buçuk ay; Ramazan-ı şerîften bir hafta evvel derslere hitâm verilip Şevvâl'in ikinci haftasında derslere mübâşeret edilmeli ve tatil-i usbû'îsi yalnız Cuma günü olmalıdır.

Madde 12: Taşradan gelen talebe-i ulûm İstanbul medârisine kayd ve duhûl arzu ettiği halde bi'l-imtihan sunûf-ı mezkûreden hangisine isbât-ı ehliyet ederse ol sınıfa kayd ve kabul olunmalıdır.

Madde 13: Ulemâ-i hâzıramızdan envâ'-ı ulûm ve fûnûn-ı mezkûreyi tadrîse kâfi zevât bulunamadığı takdirde bir müddet-i muvakkata için tarîk haricinden muktedir muallimler tayin edilmelidir.

Madde 14: Gerek ulemâ-i hâzıra ve gerek usûl-i cedîde üzre yetişecek ulemâdan olanlara emr-i tadrîsde ihtisâsı olduğu fenlerin tadrîsine tayin ve tahyîr edilip ulemâ bu cihetle yekdiğerinden fark ve temyiz edilmelidir.

[6] Madde 15: Bir müderris ihtiyârıyla intihâb edeceği fenlerden birinin tadrîsine tayin edildikten sonra o fenne devamı lâ-ekall on sene mürûr etmedikçe diğerk fenlerin tadrîsine talib bulunursa kabul olunmamalıdır.

Madde 16: Verilecek icâzetnâmeler her tederrüs ettikleri muallim ve müderrislerin mühr-i zâtîleriyle tasdik olunduğu gibi Ders Vekâleti'nce dahi zeylen tahşîye ve tasdik edilmelidir.

Madde 17: Medâris-i Sâniyeye mahsûs derslerden imtihan verenler tabur imamlıklarına ve Medâris-i 'Âliye-i Sâniye'den imtihan verenler alay müftülüklerine talib buldukları sûrette kabul olunmalıdır.

Madde 18: Medâris-i mezkûreden son imtihana kadar devam edemeyip bir memuriyet istihsâlini takip edenlere müsaade edip kaydını terkîn etmelidir.

Madde 19: Son imtihanını verip ibrâz-ı liyâkat eden efendiler niyâbet, tadrîs, adliyye memuriyetleri beyninde tahyîr edilip tayin edilmelidir.

[7] Madde 20: Medâris-i Kemâliyye'den bi'l-imtihan hurûc edip de tadrîsi iltizam eden müderrisînin her terfî'i bir zaman ve kıdem ile tahdîd edilmelidir.

Madde 21: Nüvvâb ve Hukuk mekteplerinde istihsâl olunacak İlm-i Kazâ ve İlm-i Hukuka bi-tefâsîliha vukûf hâsil olacağından mezkûr mek-

teplerin lağvına lüzum his olunacağı gibi kura ve ruûs ve cihât imti-hanları dahi lağv edilmelidir.

Madde 22: Dâru'l-Hilâfe'de medâris-i mevcûdenin vâridât-ı vakfiyyesi medâr-ı tahsil olacak dereceye iblâğ veyahut talebe nakden tavzîf edilip şuhûr-ı selâsede cerr âdet-i kabîhasından talebe-i ulûmu kur-tarmalıdır.

Madde 23: Ramazan-ı şeriflerde huzûr-ı halifede usûl-i kadîmeden olan derslere tayin olunacak mukarirlerde yalnız kıdem aranmayıp ulemâ meyanında kudret-i nutkiye ve kalemiye ve hüsn-i sîret ve metânet ve diyanet ile müştehir olan zevât-ı kirâm intihâb edilmelidir.

[8] Madde 24: Ramazan-ı şeriflerde ümmet-i İslâmiye[ye] tebliğ-i ah-kâm-ı din edecek zevât-ı kirâm gerek ulemâ-i hâzırardan ve gerek ile-ride Medrese-i Kemâliyye'den muhrec ve mezûn olanların en ziyâde talâkat-ı lisâniyye ve kudret-i beyâniyyeyi hâiz olanlardan intihâb edilerek cevâmi'-i şerîfeye tayin edilip ziy-i ulemâda bulunup ne idüğü meçhul olanlar mev'izeden külliyyen men' olunmalıdır.

Madde 25: Bir müddet tadrîs ile uğraşıp da tab'ına fütûr ârız olanlar mik-dâr-ı kâfi maaş ile tekâüd edilmelidir.

Madde 26: Mecâlis-i ilmiyyede istihdâm olunacak zevât ilerid[e] Medâ-ris-i Kemâliyye'den muhrec olması şart kılınmalıdır.

Madde 27: Dâru'l-Hilâfe medârisinde tadrîs olunacak ulûm ve fûnûnun cedveli tanzim olunarak ba'de't-tab' taşra vilâyât ve elviyesine teşmîl edilmelidir.

[9] Madde 28: Vilâyât ve elviyede mevcud medârisde tanzimat-ı mez-küreyi icrâ husûsunda Mecâlis-i Talebe'ce müntahab ve makam-ı Meşihat'den maaş-ı vâfi ile mansûb ulemâ-i muktedireden bir zat tayin edilmelidir.

Ehl-i Medârisin Hareketlerine Dair Nizamnâmedir

Madde 1: Talebe-i ulûmdan olan kimselerin lâbis bulunacakları kisve cübbe, şalvar, lâta, abâ gibi kadîmen onlara mahsus elbise olacaktır. Mülkiyyeye aid pantolon, ceket, yakalık gibi elbise memnû'dur. Baş-ları tıraş veyahut makine ile alınmış tıraş mertebesinde olup munta-zam ve süslü saç bulunmayacaktır.

Madde 2: Talebe-i ulûm kahvelerde, tiyatrolarda ve mazanne-i sû' olan mevâki'de bulunmak ve oyun oynamak kat'iyen memnû'dur.

[10] Madde 3: Talebe-i ulûmun leyâlî-i tahsiliyyede medrese hâricinde bulunmayacakları gibi yatsı namazı edâ edildikten sonra medrese kapıları bevvâb tarafından sedd edilip hâricden kimse kabul edilme-yecektir.

Madde 4: Medrese dâhilinde hiçbir zaman nalın ve ona benzer gürültülü kundura ile gezilmeyecektir.

- Madde 5: Yalnız tatil gecelerinde saat beş râddelerine kadar akraba ve eviddâsına gitmeğe ruhsat verilecektir.
- Madde 6: Leyâlî-i tahsiliyyede ehl-i medâris kitabları üzerine yaslanmış oldukları halde derin ve hazin bir mütâlaa ile imrâr-ı leyâlî edeceklerdir.
- Madde 7: Leyâlî-i tahsiliyyede ehl-i medâris cehren âfâkî sözler ile imrâr-ı evkât etmeleri memnû'dur.
- [11] Madde 8: Yekdiğeriyle şayet ders müzâkeresi icâb ederse diğer hücreden işitilmeyecek derecede hafif bir sadâ ile müzâkere cereyan edecektir.
- Madde 9: Gündüzleri ba'de'z-zuhr dahi gece mütâlaası gibi kitap üzerinde bir sükûn-i teemmül ile mütâlaada bulunacaklardır.
- Madde 10: İkinci dersinden sonra salât-ı mağribe kadar herkes akşâm taâmının ihzârıyla meşgul olup şu hal saat bire kadar devam ve ondan sonra mütâlaalarına başlayacaklardır.
- Madde 11: Cevâmi'-i şerîfe kurbünde bulunan medâris ehli medreselelerinde bulundukça evkât-ı hamsede cemaate devam edeceklerdir.
- Madde 12: Med[re]se ahâlisinden bazıları yekdiğeriyle nizâ' ve cidâl etmek veyahut ahvâl-i nâ-meşrû'ada buldukları his olunur olunmaz hemân bevâb tarafından müderris efendiye ihbâr edilecektir.
- [12] Madde 13: Medrese ahâlisi ilmiyenin gayri meçhulü'l-ahvâl kimseleri medresede gece müsâferetine kabul etmeyecekleri gibi gündüzleri dahi hâricî [hâricden] kimselerin müsâhabetiyle tazyî'-i evkât etmeyeceklerdir.

Medrese Müderrislerinin Vazifeleri

- Madde 1: Medresesine kayd edeceği talebenin ahvâl-i husûsiyyelerini mümkün mertebe tahkik ettikten sonra şâyân-ı kabul ise medrese defterine kayd edip bâ ilm ü haber Meclis-i Talebe'ye gönderecektir.
- Madde 2: Medresesinde mukayyed bulunan talebenin her birinin dersine devam ettiğini defter-i mahsûsunda göstereceği gibi muallimlerinden devamlarına dair birer ilm ü haber alacaktır.
- Madde 3: Medresede bir uygunsuzluk olduğu halde Meclis-i Talebe'ye hemân bildirecektir.
- Madde 4: Med[re]senin her haline ve talebenin harekâtına vâkıf bulacağı gibi ara sıra geceleri dahi medreseye gidip mütâlaalarının devam ve adem-i devamını yoklayacaktır.
- [13] Madde 5: Oda ve fodlarının i'tibârî husûsunda daima kıdem ve devam gözetip ol vechile tevzî' ve i'tibâr edecektir.
- Madde 6: Talebeden birinin devamsızlığı hocası tarafından ihbâr olunur ve hevâ vü hevesine mağlûb olduğu tahakkuk ederse hemân kaydını terkîn ile medreseden ihrâc edecektir.

Madde 7: Derslerden mezûn ve memleketinde müteehhil bulunan bazı kudemâ-i medârisin [müderrişinin] dersçe iştigâli kalmadığından bu gibileri medreseden ihrâc edecektir.

Madde 8: Medreseler talebe-i fukarâya mahsus darü't-tahsil olduğundan İstanbul ruûsunu bi'l-ımtihân kazanmış ve ashâb-ı maaşdan olan müteehhil müderrişinin ve dersiâmların medrese ile alâkası kalmadığından odalarının uhdelerinden nez'iyile kıdemli talebeye i'tibâr edecektir.

Madde 9: Şühûr-ı selâseden mâ'adâ evkâtında a'zâr-ı meşrû'a veyahut es-fâr-ı vâcibeden olmadıkça talebenin taşralarda veyahut şurada burada gezerek velev müddet-i kalîle olsun medreseyi terk edenlerin kaydını terkîn edecektir.

Madde 10: Müderriş efendi medresenin evkâfça olan tahsisâtı [ve] vakfiyyesini yoklayıp bilecek ve ona göre nezdinde bir defter-i mahsusu bulunduracaktır.

[14] Madde 11: İmâretlerde tahsisât-ı vakfiyye tamamıyla ehl-i medârise verilip verilmediğini anlayacaktır.

Madde 12: Medrese bevâbları müderrişlerin muâvinleri hükmünde olacağı gibi talebe-i ulûma dahi mübassırlık vazîfesini ifâ edeceklerdir.

fi 25 Teşrîn-i sâni sene [1]325
ed-dâ'î

Vildân Fâik

Abstract

An Unknown Text of *Madrasa Reform: Vildan Faik Efendi's Islah Risalesi*

Since their establishment, madrasas functioned as institutions that educated the officers that the government needed in education, law and religious services. The emergence of some defects within the madrasa system and their perception as ineffective institutions vis-a-vis the *maktabs*, which were established under the influence of the modernization movements, brought the issue of the madrasa reformation up to the agenda. Those who had a negative view of them, especially the madrasa professors and students, started putting forward recommendations for, and writing treatises about, the reformation of madrasas. One of those who dealt with the issue of reformation of madrasas was Vildan Faik Efendi, who was a significant scholar of his time. This article examines a text by Vildan Faik Efendi about madrasas reformation, which has

not been found and discussed until now. After giving a brief biography of the author of treatise, the article discusses and evaluates the topics that were highlighted by the author in the reform treatise. In addition, it compares Vildan Faik Efendi's treatise with the 1914 Regulations and Instructions of the *Madrasa* Reform.

Key Words: Modernization, *Madrasa*, Reform, *Madrasa* Professor, Vildan Faik Efendi